

VIII. NESREĆE

Krajem 1942. primio sam, preko gradonačelnika Atine, vest da jedan viši oficir engleske obaveštajne službe, Intelidžens servisa, želi da razgovara sa Nemcima. Ovo sam odmah javio nemačkom ministru spoljnih poslova, a istovremeno sam izrazio uverenje da ću dobiti dozvolu za ovaj razgovor. Već i zbog čisto obaveštajnih razloga bilo bi zanimljivo da čujemo o čemu bi hteo da razgovara taj engleski štapski oficir. Posle dužeg oklevanja, Hitler je rešio da dozvoli susret koji je zatražila engleska strana. Dozvola, međutim, nije data meni. Ja sam bio službeni predstavnik Nemačkog rajha, te zato ne mogu da razgovaram sa „ilegalcem“, koji se nalazi na teritoriju koji je pod našom okupacijom. Ali, bilo mi je dozvoljeno da na razgovor pošaljem ljude koji uživaju moje poverenje. To sam i uradio. Moji poverljivi ljudi bili su jedan funkcioner tajne policije i jedan izaslanik nemačke vojne obaveštajne službe. Engleska strana je zahtevala da im bude dopušteno da se pojave u engleskoj uniformi. Ja sam prvo odbio taj engleski predlog. Docnije sam promenio mišljenje i prihvatio sam argument Engleza. Oni su zastupali sasvim logičan stav, da njih može samo uniforma da zaštiti u slučaju nekih komplikacija. Ako, recimo, Nemci budu nelojalni, onda bi mogli da ih optuže da su engleski špijuni, ako ne nose engleske uniforme. Razgovor se vodio u stanu gradonačelnika Atine. Englesku stranu zastupao je oficir koji je nosio uniformu potpukovnika, dok je drugi nosio uniformu kapetana. Drugi je po spoljnom izgledu mogao lako da bude i Grk. Potpukovnik se predstavio. Verovatno se tim imenom koristio samo to veče. To, najzad, i nije važno. Njegovo izlaganje bilo je veoma interesantno.

Ovaj rat treba okončati tako što će se vojne snage Anglo-Amerikanaca ujediniti sa Nemcima i stvoriti zajednički front protiv boljševika. Spomenuli su da ovo još nije službeno mišljenje engleske vlade, a ni Vrhovne engleske komande za Bliski istok, čije se sedište nalazi u Kairu. Sam engleski potpukovnik pripada Komandi u Kairu. Ali, ovo je mišljenje prilično velike grupe

engleskih oficira, koji služe u Vrhovnoj komandi za Bliski istok. I ti oficiri jasno vide da komunističke krstice već ozbiljno ugrožavaju i prostor Sredozemlja. Engleski oficir je izrazio uverenje da će ovo uskoro postati i deo službene engleske politike. U razgovoru sa Nemcima, engleski potpukovnik žali što Engleska još uvek daje podršku komunističkim partizanima u Grčkoj i to kako u oružju, tako i u zlatu. Ova greška, međutim, mogla bi da se koriguje na ovaj način: Engleska šalje oružje grčkim partizanima i to uglavnom uz pomoć podmornica. Deo tog oružja mogao bi jednostavno da se pošalje i za antikomunističke grčke gerilce. Ovde bi Nemci mogli da pomognu. Neka razmisle o ovom predlogu! Da li su Nemci spremni da o ovim stvarima vode službene razgovore?

Ljudi koje sam ovlastio da se sretnu sa Englezom, dobili su zadatak samo da pažljivo saslušaju izlaganje Engleza i da mi posle toga podnesu izveštaj o tom susretu. Spomenutom engleskom oficiru sam preneo poruku da nama nije dovoljno da saslušamo mišljenje grupe engleskih oficira. Ako se šalje poziv u kome stoji da će se razgovarati o tako krupnim i važnim stvarima, onda to mora da ima službeni karakter. Englez je zamolio da ga prebacimo do Lavriona, gde ga čeka motorni čamac koji će ga prebaciti u Egipat, do Kaira. Kazao je da će se uskoro ponovo javiti. Mi smo mu dali pratnju. O njemu više nismo ništa čuli. Do nas su stigle samo priče i glasine, da je taj oficir radio na svoju ruku, kao neodgovorni pojedinac i da je sa nama vodio razgovore za koje nije imao pokriće kod svojih pretpostavljenih. Čuli smo da je zbog toga bio pozvan na odgovornost i daje bio kažnjen.

Već sam i ranije kazao to da su Englezi, kada je započela evakuacija naših snaga iz Grčke i Albanije, tražili kontakte sa nemačkom stranom. Engleska strana izražavala je veliku zabrinutost da će nakon povlačenja nemačke vojske sa Balkana, u tim zemljama vlast verovatno preuzeti komunisti. Ova zabrinutost je bila opravdana. Ovde leži razlog tome što Englezi nisu punom snagom ometali kretanje nemačkih trupa sa grčkih ostrva i iz Grčke uopšte. U suprotnom, bio bi olakšan položaj grčkih partizana, jer bi se mogli dokopati nemačkog oružja. U to vreme kontakte sa Nemcima tražio je engleski „general Atika“, a pravo ime mu je bilo Skobi. Kako me je obavestila grčka vlada, dok sam boravio u Beogradu, spomenuti engleski general tražio je da razgovore o toj temi vodi sa mnom. Ja sam se mnogo potrudio da mi Nemački glavni štab dozvoli da dode do tog susreta. U najmanju ruku, takav razgovor mogao je da nam pruži interesantan uvid u namere protivnika. Moja molba, međutim, bila je najodlučnije odbijena. Ali, engleska predviđenja bila su ispravna. Ubrzo posle povlačenja nemačkih trupa iz Grčke, Englezi su vodili višenedeljne ogorčene borbe sa grčkim partizanima. Posle toga, sledio je krvavi građanski rat u Grčkoj. Engleze su zamenili Amerikanci, koji su naoružali i platili komunističke protivnike. Ali, Englezi koji su još za vreme rata, dakle, blagovremeno upozoravali na ozbiljnu opasnost

koja ugrožava Mediteran ako bi Grčka postala komunistička dobili su naknadnu satisfakciju. Uz pomoć velikih sredstava. Zapad je uspeo da spreči da na vlast dodu komunisti. U Albaniji, vlast su dobili komunisti, koji su predstavljali samo neznatnu manjinu stanovništva. U Jugoslaviji je Zapad digao ruke od pokušaja da utiče na političke prilike u zemlji i pustio je da se stvari reše na terenu. Tito je postao čovek odluke. Razlog za to leži u prosto činjenici da Jadransko more za Zapad nema toliko veliki značaj.

U leto 1944. nalazili smo se pred invazijom Saveznika u Francuskoj. Nekako u to vreme posetio me je ministar obrazovanja u vladi Nedića, gospodin Jonić (obešen 1946. godine). Jonić mi je saopštio da je u toku poslednjih dana primio više zanimljivih informacija. Sve one ga nedvosmisleno upućuju na to, da sam, zapravo, ja prava adresa za ove tajne poruke. Jedan stari Jonićev poznanik, koji godinama održava bliske veze sa komunističkim krugovima ispričao mu je u više navrata veoma zanimljive ideje u vezi sa svetskom političkom situacijom. Pri tom je jasno dao do znanja, da bi Joniću bilo sasvim lako da dozna kakvo je Nojbaherovo mišljenje o svim tim pitanjima. Poruka za mene glasila je ovako:

„Nemačka nikada ne može da dobije ovaj rat, jer ga vodi na dva fronta. Ovo mora da je jasno i nemačkom vodstvu. Ako bi ovaj rat ipak imao neki smisao za samu Nemačku, onda bi se on sastojao u sledećem: da engleski kralj, lordovi i engleski kapitalisti zauvek napuste Englesku i nasele se u Kanadi. Ovo je moguće postići samo ako se Nemačkoj daju određene ruke u Istočnoj Evropi. Ne postoji neki drugi način kako bi Nemačka mogla da okonča ovaj rat, koji vodi na dva fronta. Možda Nemačkoj više odgovara drugo rešenje, ali to je iluzija, jer Ruzvelt (Roosevelt) i Čerčil neće nikada pristati na to da pregovaraju sa Hitlerom, ili sa nekim drugim vodom iz redova nacista. To je izvesno. Sasvim drugačije stoje stvari sa Sovjetskim Savezom. Za Sovjetski Savez ne predstavlja nikakvu smetnju da vodi razgovore sa Nemcima, premda vlast drže nacisti. Sovjetski Savez nema nikakvih teritorijalnih pretenzija prema Evropi. Izuzetak je njihova želja da bezuslovno vladaju morskim tesnacima i prolazima. Ovo im Zapad, međutim, nikada neće dozvoliti. Posle pobede, Zapad će varati Moskvu i to gde god bude mogao. Ako okonča rat sa Moskvom, to će za Nemačku mnogo značiti, jer će tada imati slobodne ruke da anglo-američke invazione snage odbaci u Atlantik. S druge strane, Sovjetski Savez imao bi slobodne ruke da osvoji Dardanele, kao i strateška mesta u Aziji, koja su od životnog interesa za Moskvu.”

Cela ova priča, način na koji je ispričana i kako je ta ideja stigla do mene, govorili su mi samo jedno: malo je verovatno daje to delo nekog pojedinca. Jer, kako bi neko mogao da dođe na pomisao da treba da čuje privatno mišljenje specijalnog savetnika za Balkan? Rečju, po meni, se sada postavilo pitanje: ko su ljudi koji stoje iza tog pojedinca? Celu stvar javio sam našem ministru spoljnih poslova. U izveštaju sam, takode, spomenuo da mi je na-

mera da prihvatim ove kontakte, kako bih saznao ko stoji iza tih predloga. Na moju depešu nikada nije stigao odgovor.

Ostaje otvoreno pitanje da li je poruka, koju mi je prosledio Jonić, bila važna. Dok sam čekao da mi Glavni štab odgovori na molbu, do mene je stigao drugi predlog, koji je nosio sve karakteristike ozbiljne stvari.

Poslednja priča letećeg diplomate za Balkan verovatno će da izazove temperamentnu diskusiju. Zbog toga sam dobro preispitao svoja sećanja pre nego što sam ih stavio na hartiju.

U poglavlju „Jugoslavija“ govorio sam o tome da je Engleska vojna misija napustila Glavni četnički štab Draže Mihailovića. Na njihovo mesto stigla je Američka vojna misija, koja je sve do oktobra 1944. bila uz Dražu i putovala sa njegovim štabom. Šef Američke vojne misije bio je pukovnik OSS (Office for Strategic Services), Američke vojne obaveštajne službe, Mekdovel (McDowell). On je, inače, bio profesor Balkanologije na Univerzitetu u Bostonu. U Štabu Draže Mihailovića sam uživao dobar glas i četnici su me cenili. Zahvaljujući četnicima i Mekdovel je imao dobro mišljenje o meni i interesovao se u pozitivnom smislu za mene. Do ovih informacija sam došao na osnovu pouzdanih izvora. Početkom 1944. saznao sam da Mekdovel želi da se susretne sa mnom. Moja veza sa Dražom Mihailovićem vodila je početkom 1944. prvi razgovor sa Mekdovelom. Ja sam se mnogo trudio da od Nemačkog glavnog štaba izdejstvujem odobrenje da razgovaram sa Mekdovelom. Polazio sam od pogrešne pretpostavke da se on, zapravo, i ne zove Mekdovel i da poznajem tog oficira iz nekog ranijeg susreta. Ono što me zbunilo, bila je činjenica da je Mekdovel mene veoma dobro poznavao. Sa velikom mukom mi je pošlo za rukom da Hitler odobri da jedan moj poverljivi čovek započne sa kontaktima. Moj izaslanik dobio je samo ovaj zadatak: da sazna od Mekdovela o čemu Amerikanac želi sa mnom da razgovara. Posle susreta sa Mekdovelom, moj čovek mi je doneo svesku u kojoj je precizno stajalo, tačka po tačka, o kojim temama želi sa mnom da prodiskutuje. Sve sam ovo doslovno prepisao na parče hartije i dugo posle toga nosio i često čitao. Ovu zabeležku sam uništio tek godine 1946, kada sam dopao u jugoslovensko zarobljeništvo. Ona se nalazila u mom drugom novčaniku, a policajac, koji me je 2. jula 1946. pregledao kada sam stigao u zatvor Stara uprava, našao je kod mene jedan novčanik i nije računao s tim da bih mogao da posedujem još jedan.

Bio je kraj jula ili početkak avgusta 1944. Uspeh anglo-američke invazije u Normandiji bio je konačno osiguran bitkom kod Avranša (Avranches). Mekdovel mi je poručio sledeće:

„Od moje vlade sam primio punomoć da razgovaram sa izaslanikom Nojbaherom. Stvari koje su suprotne interesima Saveznika ne mogu da budu predmet razgovora.

Ja sam ovlašćen da razgovaram o svim pitanjima sa izaslanikom Nojbaherom, a sa njim mogu da sklopim dogovore kada je reč o nemačkim vojnim snagama koje se nalaze na Balkanu.

Osim toga, imam punomoć da razgovaram i o stvarima koje se ne odnose samo na Balkan, te da o tome referišem.

Ovlašćen sam, ako to nalažu okolnosti, da Nojbahera prebacim američkim avionom sa jugoslovenskog prostora u bilo koju neutralnu zemlju, a takode i u Sjedinjene Države, kako bih mogao da razgovaram o stvarima koje se odnose na opšte stanje u svetu, kao i na svetska ratišta. Za razgovore koji su od posebne važnosti, biće imenovan jedan američki opnomućeni izaslanik za Evropu.

Dode li do razgovora sa dr Nojbaherom na srpskom teritoriju, meni je stalo do toga da razgovorima prisustvuje i Draža Mihailović. Ja sam, najzad, njegov gost.

Naše je mišljenje da je izaslanik Nojbaher čovek sa velikim iskustvom. Smatramo, da je on praktičan Nemač i da najbolje zna šta sada valja da se radi, kada je očividno da se rat približava kraju."

Ova poruka me je veoma uzбудila. Zar se nisam nalazio na izgubljenom položaju? Nije li ovde bila na pomolu mogućnost da se skрати gorak kraj priče i da se time spasi ljudski životi i nemački gradovi koji još nisu potpuno uništeni? A kraj priče je morao da bude gorak! Nisam li morao da verujem da se ovde nudi neslućena i velika mogućnost, kako bi moglo da se razgovara o „bezuslovnoj kapitulaciji"? Bez obzira na to kako su stvari tekle i kako će da se odvijaju, nije li od neprocenjive vrednosti ako dode do ozbiljnog kontakta sa ratnim protivnicima? Pa, Mekdovel nije bio neki sitan, beznačajan tajni agent, već je bio ugledna ličnost na visokom položaju!

Mekdovelu poruku prosledio sam našem ministru spoljnih poslova. Izostavio sam samo poslednju tačku, jer sam znao da mu se ona neće dopasti. Sa velikim nestrpljenjem i napetošću čekao sam odgovor najvišeg nemačkog vrha. Verovatno je Hitler primio moj izveštaj u trenutku kada se kod njega našao ambasador dr Ran (Rahn). O ovome događaju piše Ran u svojim sećanjima *Nemiran život (Unruhiges Leben)*. Hitler je glasno uzviknuo:

„Taj čovek je poludeo!"

Taj čovek sam bio ja. Hitler je sa Ranom razgovarao o mom pokušaju da stupim u kontakt sa Amerikom i dao je sledeće mišljenje: „Mi treba da uništimo sve lađe i mostove koji nas vode do pregovora. Ono što je u ovom trenutku bitno, nije diplomatije, nego vojna sila."

Uskoro sam primio i odgovor. U šifrovanoj poruci ministra spoljnih poslova stajalo je ovo:

„Američka ponuda je bezobrazna. Morate odmah da prekinete kontakte. Vašem američkom oficiru možete samo da napomenete da će Amerikanci u ovom ratu još da dožive velike nezgode i katastrofe..."

U tom momentu osećao sam da sam potpuno sam u svetu u kome vlada nesreća i mrak. List hartije pao mi je iz ruke, lebdeo je neko vreme u vazduhu i pao na čilim. Bilo je potpuno besmisleno da i dalje gledam u tu belu mrlju, u papir koji mi je pao iz ruke. Osećao sam se praznim dok sam razmišljao o ovom tekstu. Odjednom me je svladao veliki umor.

Nekoliko meseci kasnije sam nemački ministar spoljnih poslova pokušao je da uspostavi kontakt sa Amerikancima. U Švajcarsku je poslao čoveka iz svog štaba, sa pismom za američkog ambasadora u Bernu. Pokušaj je propao. Okupacija Nemačke tekla je daleko lakše i bila je skupčana sa daleko manje američkih žrtava nego što su računali u Vašingtonu avgusta 1944. godine. Nad Nemačkom se nadvila mrkla noć, bez zvezda.